Et fortsatt stabilt Saudi-Arabia?

Forholdet mellom Saudi-Arabias shi'a-minoritet og staten, representert ved kongefamilien, har til tider vært spent, men stort sett stabilt. Diskriminerende praksiser og sekterisk vold i nabolandet Irak kan true denne stabiliteten.

Nils I. Lahlum er mastergradsstudent ved Seksjon for Midtøsten og Nord-Afrika-studier, Universitetet i Oslo.

utgjør den største gruppen på omtrent 60-65 prosent av den totale shi'a-befolkningen.¹ Disse er i hovedsak konsentrert i Østprovinsen, nærmere bestemt i oasene Qatif og al-Ahsa, samt i Dammam. Det bor også en del shi'aer i Riyadh, Mekka og Medina. *Isma'iliene* (sjuershi'a) er hovedsaklig konsentrert i Najran nær grensen til Jemen, og det finnes også et spredt antall *zaidier* (femmershi'a). Fordi reformarbeid og uoverensstemmelser mellom shi'aer og regimet i hovedsak har angått *ja'fari-shi'aene*, vil denne artikkelen kun befatte seg med disse, og benevnelsen "shi'a" vil svare til *ja'fari-shi'a*.

Bakgrunn

Shi'a-muslimene har siden Ibn Sauds erobring av Østprovinsen i 1913 og etableringen av den saudiske staten i 1932 i stor grad blitt behandlet som annenrangs borgere og lidd omfattende diskriminering fra staten og de sunnireligiøse institusjonene. Etter at Østprovinsen ble innlemmet i Saudi-Arabia, ble tilflyttende sunnier raskt en økonomisk overmakt, og den landbruks- og handelsorienterte økonomien shi'aene hadde hentet fortjeneste fra ble underlagt statlig kontroll. Utvinning av olje i regionen ga shi'aene jobbmuligheter, men de ble sjelden gitt anledning til å inneha toppposisjoner.² Shi'aenes rett til religionsutøvelse ble også kraftig innskrenket. Dette inkluderte forbud mot innkalling til bønn og distribuering av religiøse eller politiske tekster, begrensning av moskébygging, ødeleggelse av hellige steder, stenging av religiøse læringssentre og rettsforfølgelse av personer som utøvde shi'a-ritualer.³ Til tross for dette inntok shi'aene en forsiktig posisjon i forhold til staten, og unngikk inntil midten av 1970-tallet å demonstrere

TEKST: Nils I. Lahlum

SAUDI-ARABIAS SHI'A-MINORITET har i perioder blitt ansett som en trussel mot Saud-familien, men har de siste årene samarbeidet med staten for å forsøke å bygge et gjensidig toleranseforhold. Mange av problemene som har forårsaket misnøye fra shi'aenes side er allikevel vedvarende, og kan i verste fall true kongedømmets indre stabilitet. Denne artikkelen vil se nærmere på forhold som skaper dissonans mellom shi'a-minoriteten, de konservative sunniinstitusjonene og Sa'ud-familien, og drøfte faren for ustabilitet i Saudi-Arabia. Artikkelen er i stor grad basert på intervjuer og møter med shi'aer, menneskerettighetsaktivister, journalister og diplomater i Riyadh, Jedda og Østprovinsen i oktober og november 2006.

Tre shi'a-retninger er representert i Saudi-Arabia, hvorav *ja'fariene* (tolvershi'a)

sin misnøye offentlig. Mellom 1975 og 1977 vendte imidlertid en rekke studenter tilbake til Saudi-Arabia etter flere år med religiøse studier i Najaf, Qom og Kuwait for å utfordre den passive linjen shi'a-eliten hadde ført ovenfor regimet. Hassan al-Shaffar, nå ansett som den mest prominente politiske skikkelsen blant shi'aene, ankom Qatif i 1977 sammen med nære samarbeidspartnere. Frem mot 1979 klarte han å mobilisere store mengder ungdom ved hjelp av regionale hendelser, spesielt de som skulle føre frem til den islamske revolusjonen i Iran.⁴ Al-Shaffars innflytelse, samt stor frustrasjon over den vedvarende diskrimineringen, manglende infrastruktur, vanskeligheter med å finne arbeid, krav om en større andel av oljeinntektene og misnøye med USAs allianse med Saudi-Arabia, utløste i november 1979 en rekke sammenstøt mellom shi'aer og nasjonalgarden. Frem til situasjonen roet seg i slutten av februar 1980 resulterte urolighetene i massearrestasjoner, politiovergrep og et titalls drepte.⁵ Sammenstøtene førte det politiske lederskapet i eksil frem til 1993 da kong Fahd inviterte fire av al-Saffars nærmeste støttespillere til Jedda for å diskutere shi'aenes problemer, hvorpå lederskapet gikk med på å avslutte aktiv opposisjon fra utlandet mot løfter om sosiale og religiøse forbedringer for shi'a-minoriteten. Siden 1993 har det pågått en forsiktig reformprosess. Med unntak av saudisk og amerikansk mistanke om at den saudiske Hizbollah-organisasjonen Ansar Khatt al-Imam sto bak bombeangrepet på et amerikansk boligkompleks i al-Khobar i 1996, har uroligheter uteblitt.

Til tross for en marginal, men positiv utvikling i forholdet mellom shi'aene og staten, vedvarer allikevel mange av de

samme problemene. I tillegg har regionale begivenheter, og særlig konflikten i Irak, brakt motsetningene mellom shi'aer og sunnier tilbake i lyset – også i Saudi-Arabia. Kombinasjonen av interne og eksterne spenninger gir grunn til bekymring med hensyn til Saudi-Arabias interne stabilitet.

Økonomi og stabilitet

Saudi-Arabias økonomi har siden USAs invasjon av Irak i 2003 opplevd en kraftig vekst. Som et resultat av denne utviklingen, har staten kunnet betale ned store deler av sin utenlandsgjeld og etablert forvaltningsfond for å kunne forhindre fremtidige økonomiske kriser. Statsbudsjettet for 2007 er det største i historien, og staten vil

Kombinasjonen av interne og eksterne spenninger gir grunn til bekymring for Saudi-Arabias stabilitet.

med stor sikkerhet gå med betydelig overskudd. Budsjettet viderefører politikken fra de senere år hvor betydelige midler tildeles helse, utdanning og iverksetting av store industriprosjekter. Distribusjonen av oljepenger har imidlertid ikke kommet alle til gode – enkelte grupper rammes av økende arbeidsløshet og fallende levestandard.⁶ I Østprovinsen merkes dette spesielt godt i al-Ahsa. Fordi kapitalen kanaliseres mot de økonomiske kjernepunktene i provinsen (trillingbyene Dammam, Dhahran og al-Khobar), har al-Ahsa blitt tildelt svært få store industriprosjekter. Prins Bedr bin Mohammad al-Jalawi, regionens representant i kongefamilien, er dessuten ansett som såpass

svak at han ikke har mulighet til å tiltrekke seg økonomiske bevilgninger av betydning. Befolkningen i al-Ahsa er nesten utelukkende bosatt etter sekterisk mønster. Siden bydelene og landsbyene er små, er det nær kontakt mellom sunnier og shi'aer. Til tross for dette er shi'a-områdene klart lavere økonomisk og planmessig prioritert. Infrastruktur er dårlig vedlikeholdt, og flere områder mangler avløpssystemer og sikker vanntilførsel. Skoler og helsesentre legges først til sunniområder mens shi'a-muslimene stiller bakerst i køen.⁷ Den lave økonomiske prioriteringen oppleves som et paradoks av al-Ahsas innbyggere, siden store deler av regionen ligger over verdens største oppdagede oljefelt, al-Ghawar.⁸ Dette feltet har siden det ble oppdaget vært vitalt for Saudi-Arabias oljeproduksjon, men inntektene har ikke kommet lokalbefolkningen til gode.

Saud-familien og tronfølgedynamikk

Det hersker bred enighet blant de saudiske shi'aene om at forbedring av deres livsvilkår forutsetter at sentrale prinser innenfor Saud-familien er villige til å samarbeide med kongen om reformprosjekter, og at disse prosjektene videreføres uten at arverekkefølgen til tronen får innvirkning på arbeidet. Så lenge reform i Saudi-Arabia skjer fra toppen og ned vil dynamikken innen kongefamilien forbli viktig. Den største diskusjonen dreier seg om hvem som vil etterfølge Abdullah som konge. Kronprins Sultan har i lengre tid vært alvorlig syk, og selv om det synes som om hans helse har forbedret seg noe vil det ikke komme som en stor overraskelse om han skulle forsvinne fra den politiske scenen før han fikk muligheten til å overta tronen. Abdullah har i strid med tradisjonen

ikke utnevnt en etterfølger til den nåværende kronprinsen, noe som har skapt usikkerhet rundt Saudi-Arabias politiske fremtid. To kandidater det vil bli vanskelig å overse er nåværende innenriksminister Nayif bin Abd al-Aziz og Riyadhs borgermester Salman bin Abd al-Aziz. Begge er fra Sudairi-grenen av Ibn Sauds sønner, en gren som har stor innflytelse på kongens avgjørelser. Abdullah har ingen helbrødre og er derfor avhengig av å alliere seg med andre familiemedlemmer for å få gjennomslag for sine forslag. Dette har gjort det vanskelig å skape rom for reformer siden mange av de mektigste alliansepartnerne har tette bånd til konservative religiøse ledere.

Sett fra shi'aenes side vil en vanskelig situasjon oppstå hvis Nayif blir utnevnt som kongens fremtidige etterfølger. Nayif er en nær alliert av de religiøse institusjonene og holdes i sin nåværende posisjon som innenriksminister, for å være myndighetenes største hindring for å kunne gjennomføre reformer. Selv om konkrete resultater av Abdullahs reformprosjekter har vært marginale, er shi'a-muslimene generelt positive til kongen, og troen på hans vilje til å skape økt toleranse mellom landets grupperinger er stor. Hvis disse forsøkene på brobygging blir avbrutt, vil forholdet mellom shi'a-minoriteten og regimet trolig tilspisses betydelig. En prominent skikkelse blant shi'aene uttalte at «Prins Nayif som konge ville være en katastrofe». Denne oppfatningen er gjennomgående i samtaler med shi'aer, og det er både et sterkt håp om, og tro på, at Nayif aldri vil tiltre som landets konge.

Nayif har i likhet med kronprins Sultan vært preget av sviktende helse, noe som har skapt spekulasjoner om hvem som vil etter-

følge ham som innenriksminister. De to sterkeste kandidatene er hans bror og nåværende vise-innenriksminister, Ahmad ibn Abd al-Aziz, og Nayifs sønn, Mohammad bin Nayif. Sistnevnte har de siste årene steget i gradene innenfor ministeriet og er i dag assisterende innenriksminister for sikkerhetsanliggender. Det er vanskelig å si om Mohammad bin Nayif vil følge i sin fars konservative spor, men mange shi'a-muslimer er mer positivt innstilte til hans åpne og reflekterte fremtoning enn Nayifs mangel på vilje til konstruktivt samarbeid.¹⁰

Vedvarende diskriminering

I 2003, ti år etter løftene fra kong Fahd om å ta den vedvarende diskrimineringen av shi'a-minoriteten på alvor, overleverte 450 shi'a-er fra ulike politiske trender et opprop kalt "Partnere i én nasjon" til kongen. Oppropet var på en og samme tid en lojalitetserklæring til den saudiske nasjonen og kongehuset, og et rådgivende utgangspunkt for hvordan shi'aenes religiøse, sosiale og politiske situasjon kunne bedres. Siden overleveringen har oppropet lagt grunnlaget for shi'aenes reformarbeid, men prosessen oppleves av det politiske lederskapet som svært vanskelig. Få betydelige resultater har blitt oppnådd, og problemene er fortsatt mange.¹¹ Begrensningene av retten til religion-sutøvelse er fortsatt betydelige, spesielt i områder hvor shi'aene ikke er i flertall. Det er tilnærmet umulig for en shi'a å bli ansatt i en statlig toppstilling eller inneha en høy posisjon i hæren. I lærebøker er shi'a-er indirekte referert til som vantro og frafalne. Lærere formidler ofte en anti-shi'a-holdning til skoleelevene, og mange shia-muslimers vanskeligheter møtes ved opptak til høyere studier.¹² I tillegg har anti-shi'a-

retorikken fra konservative sunnimuslimske ledere blusset opp i forbindelse med krigen mellom Israel og Hizbollah, sommeren 2006, og Irak-konflikten.

"Irak-effekten"

Irak-konfliktens utvikling mot en sekterisk borgerkrig har sammen med shi'aenes styrkede regionale posisjon skapt frykt for om konflikten vil påvirke nabolandenes interne sikkerhet og stabilitet. Saudi-Arabia var ved shi'aenes valgseier i Irak i desember 2005 bekymret for at resultatet ville intensivere kravet om politisk innflytelse og representasjon fra landets egen shi'a-minoritet. Shi'aene selv var stolte over det deres trosbrødre hadde oppnådd i Irak, og mange mente at dette burde være en mulighet for shi'a-er i regionen til å søke større innflytelse i deres egne land.¹³ Men i stedet for å søke direkte politisk innflytelse har de saudiske shi'aene brukt resultatet i Irak til å styrke dialogen med staten for å få en slutt på den vedvarende diskrimineringen.¹⁴

Den største frykten i dag er fra både statens og shi'aenes side at den sekteriske konflikten i Irak vil resultere i voldelige aksjoner i Saudi-Arabia. Det har siden det ble klart at saudiere reiser til Irak for å delta i de sunni-muslimske opprørstyrkene vært en økende bekymring for at "Irak-veteranene" skal ta konflikten med seg tilbake til Saudi-Arabia og forsøke å angripe shi'a-er og amerikanske mål. Skrekkeksempelet er terrorangrepene som rammet statlige og private mål i Saudi-Arabia i 2003 og 2004, hvor mange av de som sto bak angrepene hadde tilbrakt tid i Afghanistan eller andre konfliktrammede muslimske land som "hellige krigere". Ledende shi'a-personligheter ser med bekymring på utviklingen

i Irak. Hassan al-Saffar har uttalt at "konfesjonell konflikt i Irak vil forflytte seg til Saudi-Arabia hvis de saudiske sunniene blir oppildet av sunniopprørere i Irak, og de saudiske shi'aene får støtte fra shi'aene i Irak".¹⁵ En annen fremtredende politisk shi'a-personlighet sier at selv om den reformsøkende eliten ikke vil ta til gatene

Distribusjonen av oljepenger har ikke kommet alle til gode – enkelte grupper rammes av fallende levestandard.

for å demonstrere misnøye, er det sannsynlig at den yngre generasjonen ikke vil være like tålmodige.¹⁶ I enkelte landsbyer i al-Ahsa har bekymringene for at militante sunnier skal angripe shi'a-mål manifestert seg ved at moskeer har satt opp sementblokker foran inngangspartiene for å forhindre angrep med bilbomber.¹⁷

Irans innflytelse

Saudi-Arabia har siden den islamske revolusjonen i 1979 vært mistenksomme til hvorvidt det eksisterer politiske bånd mellom saudiske shi'aer og Iran.

1979-revolusjonen virket sterkt mobiliserende på golfregionens shi'a-muslimer, og regimene følte seg truet av Irans ønske om å spre revolusjonen til resten av regionen. I de ti årene som fulgte ble all saudisk kontakt med Iran fulgt nøye, og mulighetene for å reise mellom de to landene var svært begrenset. Mohammad Khatamis tiltredelse som Irans president i 1997, og hans innsats for å forbedre landets bilaterale forbindelser med Saudi-Arabia, førte til at

Saudi-Arabias mistenksomhet ovenfor shi'a-minoriteten avtok noe. Som en følge av dette ble det blant annet enklere for saudiske shi'a-muslimer å reise til Iran på pilgrimsreise og å gjennomføre religiøse studier. Selv om forholdet mellom de to landene etter 2003 på ny har blitt preget av gjensidig skepsis, anslås det nå at mellom 20 000 og 25 000 saudiere reiser til Iran hvert år, og at det på nåværende tidspunkt er omtrent 150 saudiske studenter i Qom.¹⁸ Geistlige i al-Ahsa, som selv tidligere har studert i Iran, benekter ikke at det nå er tett kontakt mellom Saudi-Arabias shi'a-muslimer og Iran, men understreker at denne kontakten kun er av religiøs art.¹⁹ Dette bekreftes av sentrale politiske ledere, som uttrykker et klart ønske om å vise lojalitet til den saudiske nasjonen fremfor å være håndlangere for Teherans regionale interesser.²⁰

Hva kan rokke ved stabiliteten?

De saudiske shi'aenes situasjon i dag har flere likhetstrekk med perioden før urolighetene i 1979 og 1980. Deler av minoriteten blir forbigått i den økonomiske utviklingen, provinsens oljeinntekter kanaliseres til sunnidominerte områder, diskrimineringen er vedvarende, arbeidsløsheten høy, og mange opplever at levestandarden ikke står i forhold til landets økonomiske situasjon. I tillegg har det igjen oppstått en sterk sektersk bevissthet i regionen, og uttalelser fra sunnimuslimske statsledere antyder at bekymringen for shi'aenes innflytelse nå er på nivå med perioden rundt revolusjonen i Iran.²¹ To faktorer skiller likevel dagens situasjon fra tiden rundt opptøyene i 1979. For det første eksisterer det i dag ingen karismatisk personlighet som politisk og ideologisk har

autoritet nok til å påvirke Saudi-Arabias shi'a-befolkning. De saudiske shi'aene responderte ikke på Ayatollah Khomeinis oppfordring om å ta til handling mot Saud-regimet i 1979, men det er liten tvil om at revolusjonen i Iran gjorde shi'aene mer selvbevisste og frembrakte sinne og konfronterende tendenser.²² For det andre er den konfronterende linjen shi'aenes poli-

Det er tilnærmet umulig for en shi'a å bli ansatt i en statlig toppstilling eller inneha en høy posisjon i hæren.

tiske lederskap den gang valgte nå erstattet av en reform- og toleransesøkende holdning uten direkte angrep på regimet. Før urolighetene i 1979 sto Organisasjonen for den Islamske Revolusjon (OIR), ledet av Hassan al-Saffar, blant annet for radiosendinger fra Tehran, utdeling av flygeblader og sirkulering av opprop mot det saudiske regimet.²³ Dette mobiliserte betydelige grupper av tilhengere i tiden frem mot sammenstøtene i november 1979. I dag er ikke lenger OIR en aktivistisk orientert bevegelse blant shi'aene, og opposisjonen er ikke godt nok organisert for raskt å kunne skape en felles front mot Saud-regimet. Saudi Hizbollah er fortsatt både politisk og sosialt aktive, men også deres organisasjon antas å være for ubetydelig for å kunne ha en bred mobiliserende virkning.²⁴

Det som imidlertid bør tas på alvor er faren for en spredning av konflikten i Irak. I 1979 utgjorde den islamske revolusjonen i Iran og Khomeinis innflytelse på shi'a-muslimer i hele regionen en utløsende fak-

tor for de saudiske shi'aenes protester. Khomeinis budskap identifiserte shi'aer som en undertrykt gruppe som burde ta opp kampen mot sine sunnimuslimske undertrykkere. I Saudi-Arabia gjenspeilet denne undertrykkelsen seg i shi'aenes manglende rettigheter og innflytelse, og påvirkningen fra Teheran gav de saudiske shi'aene en forsterket vilje til å ta tak i problemene i sitt eget land. Det er min påstand at opptøyene som fant sted i 1979 og 1980 ikke ville ha funnet sted uten ytre regional påvirkning. På samme måte mener blant annet ledende shi'a-personligheter i dag at de interne problemene i Saudi-Arabia ikke vil kunne føre til nye uroligheter, med mindre forholdene endres drastisk. Den største trusselen i dag er at konflikten i Irak skal forverre forholdet mellom sunnier og shi'aer i Saudi Arabia, og utløse voldshandlinger mellom de to grupperingene. Hvis den saudiske staten ved et slikt tilfelle skulle velge å ensidig støtte den sunnimuslimske siden, ville den framgangen som er oppnådd mellom regimet og shi'aene, stå i stor fare for å bryte sammen. En av shi'aenes politiske ledere uttaler at "feil håndtering av sekteriske problemer fra statens side, i tillegg til den potensielle eksterne innflytelsen på intern sikkerhet, slik som Irak-konflikten og de motstridende synene på Israel-Hizbollah-krigen sommeren 2006, kan sette dagens stabilitet i fare".²⁵

• f •

¹ Det finnes ingen sikre demografiske kilder på Saudi-Arabias befolkning, men blant annet Toby Craig Jones («The Shiite Question in Saudi Arabia», s.1), Ibrahim al-Mugaiteeb (president for den ulisensierte menneskerettighetsorganisasjonen Human Rights First Society) og diplomater i Riyadh anslår det totale antallet shi'aer i Saudi-Arabia til å være mellom 10 og 15 prosent av den totale saudiske befolkningen på omtrent 23 millioner. Det tas også i betraktning at *isma'iliene* teller et sted mellom

- 500 000 og 700 000 personer, og er en del av den totale prosenten shi'aer oppgitt ovenfor.
- 2 Jones, Toby Craig: «The Shiite Question in Saudi Arabia», International Crisis Group, Brussel, 2005, s. 2.
 - 3 Jones, Toby Craig: «The Shiite Question in Saudi Arabia», s. 2.
 - 4 Jones, Toby Craig: «The Shiite Question in Saudi Arabia», s. 3.
 - 5 Jones, Toby Craig: "Rebellion on the Saudi Periphery: Modernity, Marginalization, and the Shi'a Uprising of 1979" i International Journal for Middle East Studies No. 38, Cambridge University Press, 2006, s.223-224.
 - 6 Malik, Monica og Niblock, Tim: "Saudi Arabia's Economy: The Challenge of Reform" i Aarts, Paul og Nonneman, Gerd, «Saudi Arabia in the Balance – Political Economy, Society, Foreign Affairs», London: Hurst & Company, 2005.
 - 7 Intervju og rundreiser i al-Ahsa, november 2006.
 - 8 Intervju i al-Ahsa, november 2006.
 - 9 Intervju i Dammam, oktober 2006.
 - 10 Intervju i Dammam, oktober 2006.
 - 11 Intervju med Jafar al-Shayeb, Tarut, november 2006.
 - 12 Intervju i al-Ahsa, november 2006.
 - 13 Intervju i Dammam, oktober 2006.
 - 14 Intervju med Jafar al-Shayeb, Tarut, november 2006.
 - 15 Solomon, John: "Saudi Arabia's Shiites and their Effect on the Kingdom's Stability", Terrorism Monitor Volum 4, No. 15, 2006, www.jamestown.org/terrorism/article.php?articleid=2370084.
 - 16 Intervju i al-Ahsa, november 2006.
 - 17 Intervju i al-Ahsa, november 2006.
 - 18 Intervju i al-Ahsa, november 2006.
 - 19 Intervjuer i al-Ahsa, november 2006.
 - 20 Intervjuer i Qatif, Dammam og al-Ahsa, oktober og november 2006.
 - 21 Blant annet uttalte Saudi-Arabias kong Abdullah nylig at shi'aers forsøk på å konvertere sunnier i regionen ikke vil lykkes ("Saudi Shiites Fear Gains Could Be Lost" i: New York Times, 5. februar 2007), og Egypts president Hosni Mubarak uttrykte i fjor at "shi'aer [i Irak] og over hele Midtøsten er mer lojale til Iran enn til sine egne land" ("Egypt's Mubarak: Most Shiites loyal to Iran" www.newsmax.com, 9. april 2006).
 - 22 Jones, Toby Craig: "Rebellion on the Saudi Periphery: Modernity, Marginalization, and the Shi'a Uprising of 1979", i International Journal for Middle East Studies, No. 38, Cambridge University Press, 2006, s.214.
 - 23 Jones, Toby Craig: "Rebellion on the Saudi Periphery: Modernity, Marginalization, and the Shi'a Uprising of 1979", i International Journal for Middle East Studies, No. 38, Cambridge University Press, 2006, s.225-226.
 - 24 Intervjuer i Dammam, oktober 2006.
 - 25 Intervju i Dammam, oktober 2006.